

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK – IQTISODIY O'SISHNING MUHIM OMILI

Aminjon BAKAEV,
iqtisod fanlari nomzodi, Samarqand VPKQTMHI professori,
Luiza HAYDARHVA,
Payariq tumanidagi Kattaturk xizmat
ko'rsatish kasb-hunar kolleji o'qituvchisi,

Har qanday jamiyat taraqqiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlarning eng muhim omili bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa o'tish davrida bozor islohotlari turlicha namoyon bo'layotgan mamlakatlar, xususan, MDH davlatlarida bu tendentsiya yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Bunday sharoitda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ijtimoiy hayotda qator funksiyalarni bajaradi.

Uning **siyosiy funksiyasi** jamiyat iqtisodiyotining asosiy bo'g'ini - o'rta mulkdorlar sinfining shakllanish manbai sifatida namoyon bo'lishidadir. **Iqtisodiy funksiya** tadbirkorlikni keng quloch yoydirish bilan bog'liq bo'lib, raqobat muhitini shakllantirish, bozorni turli tovarlar va xizmatlar bilan to'ldirish, soliqqa tortish bazasini kengaytirishga qaratilgan. **Ijtimoiy funksiya** esa, yangi ish joylari tashkil qilish orqali bandlikni ta'minlash, aholining daromadini oshirish yo'li bilan uning turmush darajasini ko'tarishni nazarda tutadi.

Kichik biznes va tadbirkorlikni barqaror rivojlantirish uchun zarur bo'lgan qulay shart-sharoitlar yaratish – jamiyatda samarali amal qiladigan bozor munosabatlarini shakllantirish, mulkdorlar sinfini qo'llab-quvvatlash hamda fuqarolik jamiyatining yangi, demokratik institutlarini qaror toptirishning muhim shartidir. Bu muhim vazifa hamda uni hal qilishning butun murakkabligi har bir mamlakatning o'ziga xosligidan kelib chiqib, kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va uni rivojlantirishga noan'anaviy, nostandart yondoshishni taqozo qiladi. Shubhasiz, bunda, ushbu masalaning g'oyat muhim ahamiyat kasb etishini jamiyatning barcha a'zolari anglab yetishlari, uning davlat tomonidan har tomonlama qo'llab-quvvatlanishi, iqtisodiyotning davlat va xususiy sektorlari o'rtasida barqaror sheriklik munosabatlarini qaror toptirish zarur.

Tadbirkorlik – foyda olish maqsadida resurslardan yanada samarali foydalanishga qaratilgan xo'jalik faoliyatining muhim turidir. Ushbu jarayon quyidagilar orqali izohlanadi:

1) tadbirkorlik kishilarning tavakkalchilik va mas'uliyat bilan bog'liq tashabbuskorlik faoliyati demakdir; 2) tadbirkorlik cheklangan va innovatsion yondashuvni talab qiladigan resurslardan yanada oqilona foydalanishga qaratiladi; 3) tadbirkorlik faoliyati qo'shimcha daromad va foyda keltirgan taqdirdagina o'zini oqlagan hisoblanadi.

Tadbirkorlik faoliyati davomida, bozor iqtisodiyotining nimani, qanday, kim uchun ishlab chiqarish kerak, degan muhim masalalari o'z yechimini topadi. Iqtisodiy erkinlik (mustaqillik), to'liq moddiy javobgarlik, maksimal darajada

foyda olishga qaratilgan tijorat faoliyati tadbirkorlikning eng muhim iqtisodiy tamoyillari hisoblanadi.

Tadbirkorlikning ikkita muhim turi – savdo-sotiqqa asoslangan, narxlardagi farqlar hisobidan foyda olishni nazarda tutadigan hamda aniq iste'molchining ehtiyojlariga mos holda mahsulot ishlab chiqarish va sotishga asoslangan faoliyatni ajratib ko'rsatish mumkin.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida mulkchilikning barcha shakli – davlat, xususiy (rivojlanishda ustunlikka ega), jamoa, shaxsiy hamda aralash shakllari teng huquqli tarzda taraqqiy etadi.

Tadbirkorlik faoliyati iqtisodiyotni barqarorlashtirish va bozor iqtisodiyotini qaror toptirishda muhim ahamiyatga ega. U xo'jalik yuritishning samarali usullarini rag'batlantiradi, tashabbuskorlik va innovatsion faoliyatga keng yo'l ochadi, pirovardida iqtisodiyotni barqarorlashtirib, jamiyat taraqqiyotini ta'minlaydi.

O'zbekistonda bozor iqtisodiy munosabatlariga o'tish munosabati bilan tadbirkorlikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va uni rivojlantirishning tashkiliy va moliyaviy choralari o'z tarkibiga olgan dastur qabul qilingan va amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayon tadbirkorlar va kichik biznes sub'ektlari foydasiga takomillashtirib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov tomonidan 2011 yilning "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yili" deb e'lon qilinganligi ham davlatning ushbu sohaga e'tiboridan dalolatdir va u mamlakatimizda iqtisodiy islohotlar jarayonida yorqin ufqlar ochishiga shubha yo'q. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 18 yilligiga bag'ishlangan tantanali yig'ilishda Davlatimiz rahbari "...kichik biznes va xususiy tadbirkorlik bugungi kunda jamiyatimizdagi ijtimoiy va siyosiy barqarorlikning kafolati va tayanchiga, yurtimizni taraqqiyot yo'lidan faol harakatlantiradigan kuchga aylanib bormoqda", deb ta'kidladilar.

Daroqiqat, mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq, mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulkan imkoniyatlaridan samarali foydalanishga qaratilgan keng qamrovli chora-tadbirlar belgilanib, izchillik bilan joriy etib kelinmoqda va ular o'z samarasini berayotir. Shu nuqtai nazardan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish sharoitlari yildan yilga yaxshilanib bormoqda. Xususan, uning huquqiy negizi kuchaytirildi. Fuqarolik, yer, soliq, bojxona kodekslari, "Davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to'g'risida", "Xorijiy investitsiyalar to'g'risida", "Banklar va bank faoliyati to'g'risida" va boshqa qonuniy hujjatlarning qabul qilinishi, iqtisodiyotni yanada erkinlashtirish va modernizatsiyalashning mustahkam huquqiy negizini yaratish barobarida, bozor islohotlarining samaradorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011 yil 4 apreldagi "Tadbirkorlik sub'ektlarini tekshirishlarni yanada qisqartirish va ular faoliyatini nazorat qilishni tashkil etish tizimini takomillashtirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori islohotlar samaradorligini ta'minlash yo'lida muhim qadam bo'ldi. Qarorda yangidan tashkil etilgan kichik tadbirkorlik

sub'ektlarining moliya-xo'jalik faoliyati ular davlat ro'yxatiga olingan paytdan boshlab dastlabki uch yil mobaynida rejali soliq tekshirishlaridan o'tkazilmasligi belgilab qo'yilgan. Shuningdek, 2011 yilning 1 aprelidan to 2014 yilning 1 apreligacha soliq va boshqa majburiy to'lovlarni vaqtida to'lab kelayotgan hamda ishlab chiqarish sur'atlarining barqaror o'sishi va rentabellikni ta'minlab kelayotgan kichik tadbirkorlik sub'ektlarining moliya-xo'jalik faoliyatini soliq sohasida tekshirish ham taqiqlab qo'yildi.

Bu hujjatlar mamlakatimiz iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning roli, ulushi va miqyosini kengaytirdi, uning iqtisodiyotdagi mavqeyini kuchaytirdi. Davlat statistika qo'mitasining ma'lumotlariga ko'ra 1996 yildan 2011 yilga qadar kichik biznes va tadbirkorlik sohasiga soliq stavkasi 36 dan 6 foizgacha, ya'ni olti barobardan ziyod kamaytirildi.

Kichik biznes va tadbirkorlikning afzalliklari ko'p. Bunda bozor kon'yunkturasiga tez moslashish, talabning o'zgarishini tez ilg'ash, faoliyatning bir turidan boshqasiga kam xarajat evaziga tezda moslashish imkoniyatlari yaratiladi. Faoliyatning ushbu sektori bandlik muammosini hal qilish, odamga o'zining erkin mehnati natijalaridan moddiy manfaatdorligini oshirishda juda muhimdir. Shu nuqtai nazardan, bugun hamyurtlarimizning chakana savdo, maishiy xizmat bilan shug'ullanayotganlari, ishlab chiqarish jarayoniga faol kirib borayotganlari, ayni muddaodir. Iqtisodiyot vazirligi va Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra kichik biznesda sanoat ishlab chiqarishi hajmining o'sish sur'atlari umumiy sanoatdagi o'rtacha ko'rsatkichdan 2-3 marta ko'pdir.

Bugungi kunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik fuqarolar bandligini ta'minlashning muhim sharti hamda aholi daromadining barqaror manbai bo'lib bormoqda. Mustaqillikning dastlabki yillarida O'zbekistonda kichik biznesning ulushi yalpi ijtimoiy mahsulotning bor-yo'g'i 1,5 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2000 yilda ushbu raqam 31, 2010 yil yakunida esa 52,5 foizga ko'tarildi. 2010 yilda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi evaziga 500 mingga yaqin yangi ish joylari tashkil etildi. 2011 yilda yalpi ichki mahsulotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi 54 foizga yetkaziladi. Rivojlangan mamlakatlarda ushbu ko'rsatkich 70 foizga yaqinligini hisobga olsak, bizda ushbu yo'nalishning kelajagi porloqligini e'tirof etish mumkin.

Mamlakatimizda iqtisodiy islohotlar jarayonida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada qo'llab-quvvatlash, ayniqsa qishloq joylarida uni ravnaq toptirish uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va texnologik jihatdan yangilash jarayonlari eksportga yo'naltirilgan mahsulotlar ishlab chiqarish hamda yurtdoshlarimizning turmush farovonligini oshirishda muhim o'rin tutmoqda. Xususan, Samarqand viloyatining Tayloq, Urgut, Samarqand, Bulung'ur, Kattaqo'rg'on va boshqa tumanlarida ushbu yo'nalishda sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda.

Qishloqda meva-sabzavot mahsulotlarini qayta ishlash korxonalari ilgari ham mavjud edi, albatta. Ammo ularning texnik jihozlanish darajasi ancha past bo'lib, ishlarning asosiy qismi qo'lda bajarilar, bu esa ko'p vaqtni talab qilar edi. Hozir tashkil etilayotgan korxonalarda esa ishlab chiqarish jarayonlari to'liq

avtomatlashtirilgan bo'lib, operatorlar ish jarayonini kompyuter yordamida boshqaradilar.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda xususiy biznesni tashkil qilish va har tomonlama rivojlantirish borasida ko'plab ishlar amalga oshirildi. Tadbirkorlik faoliyati sub'ektlarini ro'yxatga olishni tartibga keltirish, tadbirkorlar va xorijiy investorlarning manfaatlarini himoya qiluvchi huquqiy negizni mustahkamlash, ularning xom ashyo va moliyaviy resurslardan foydalanishlari uchun imkoniyat yaratish, imtiyozlar berish borasida amalga oshirilgan keng ko'lamli tadbirlar mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik taraqqiyotida yangi ufqlar ochdi.

Xullas, bugun tadbirkor davlat himoyasida bo'lib, olgan foydasiga to'la egalik qilish, o'zining faoliyat doirasini kengaytirish, muammoli vaziyatlarda sudga murojaat qilish imkoniyatlariga ega. Tadbirkorlar hamda ishbilarmon doiralarning huquqiy bilim va malakalarini oshirish maqsadida, joylarda seminarlar, davra suhbatlari, prokuratura, soliq, bojxona idoralari va mahalliy hokimiyat xodimlari bilan uchrashuvlar hamda boshqa xil tadbirlar o'tkazib kelinmoqda.

Boshqa sohalar singari ta'lim sohasida ham tadbirkorlikni rivojlantirishga e'tiborni kuchaytirish davr taqozosiga aylandi. Ushbu sohada mehnat qilib kelayotganlarning aksariyati oliy ma'lumotli, uy xo'jaligi, tomorqa yuritish, deoqonchilik, chorvachilik va boshqa masalalarda muayyan tajriba va ko'nikmalarga ega bo'lgan kishilardir. Ayniqsa ta'lim muassasalarida tadbirkorlikni rivojlantirish byudjetdan tashqari mablag'lar topishning eng samarali yo'lidir. Shuningdek, tadbirkorlarning siyosiy va huquqiy savodxonligini oshirish, dunyoqarashini kengaytirish maqsadida ta'lim muassasasi xodimlari, olimlar, mutaxassislar tomonidan turli metodik mazmundagi tavsiyalar ishlab chiqish ham sohada kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.